

Modele wyłączenia odpowiedzialności karnej

Witold Zontek

Kraków 2017

Spis treści

Wykaz skrótów	11
Przedmowa	13
Wstęp	15
Rozdział I Metoda prawnoporównawcza	21
1. Zagadnienia metodologiczne	21
1.1. Poszukiwanie modeli	23
1.2. Porównywanie praw	26
1.2.1. Badania prawnoporównawcze w zakresie prawa karnego – pytanie o sens	31
1.2.2. Bariery w komparatystyce	33
2. Źródła anglosaskiego prawa karnego	34
2.1. System precedensowy – zagadnienia ogólne	36
2.2. Relacja ustawa – orzeczenie	37
2.3. Jak działa precedens?	40
2.3.1. <i>Ratio decidendi a obiter dicta</i>	42
2.3.2. Fakty zasadnicze kontra poboczne (<i>material vs. immaterial facts</i>)	43
2.3.3. Ustalenie poprzez inwersję (tzw. test Wambaugh’a)	46
2.4. Granice związania precedensem	47
2.5. Prawotwórstwo czy interpretacja?	50
Rozdział II Okoliczności usprawiedliwiające (<i>justifications i excuses</i>)	53
1. Wprowadzenie	53
2. Kryteria klasyfikacyjne	54

2.1.	Usprawiedliwienie sprawcy (J.L. Austin)	55
2.2.	Kara i odpowiedzialność (H.L.A. Hart)	56
2.3.	Przemyślenie na nowo prawa karnego (G.P. Fletcher)	57
2.4.	Ochrona interesów i wartości (P. Robinson)	64
2.5.	Kłopotliwe granice usprawiedliwiania (K. Greenwalt)	66
2.6.	Istota usprawiedliwienia w ujęciu kompleksowym (J. Gardner)	69
2.7.	Normy sprzężone?	71
2.8.	Niejednoznaczność usprawiedliwiania (J. Horder)	76
2.9.	Podsumowanie	79
3.	Okoliczności wyłączające odpowiedzialność karną w polskim prawie karnym – rys teoretyczny	81
3.1.	Kilka rozstrzygnięć terminologicznych – normy sprzężone	83
3.2.	Okoliczności usprawiedliwiające czyn w strukturze odpowiedzialności karnej	86
3.2.1.	Kontratypy jako okoliczności wyłączające bezprawność – wtórna i pierwotna legalność	86
3.2.2.	Koncepcja korektury treści normy sankcjonowanej	87
3.2.3.	Koncepcja kontratypów jako okoliczności wyłączających karalność	89
3.2.4.	Okoliczności wyłączające bezprawność jako konstrukcja sprawiedliwości korygującej	90
3.3.	Próba rekonstrukcji modelu wyłączania odpowiedzialności karnej	91
3.3.1.	Krytyka koncepcji pierwotnej i wtórnej legalności – przegląd stanowisk	92
3.3.2.	Krytyka koncepcji pierwotnej i wtórnej legalności – próba identyfikacji problemu	96
3.3.3.	Naruszenie i narażenie dobra prawnego – warstwa materialna	96
3.3.4.	Naruszenie i narażenie dobra – ujęcie techniczne a ujęcie prawne	98
3.4.	Argumenty prawnooporównawcze a konstruowanie modelu	101
3.4.1.	Punkty wspólne – materialne ujęcie zakazu	102
3.4.2.	Punkty wspólne – wykładnia gałęziowa a ujęcie monistyczne	104
3.4.3.	Wykładnia gałęziowa a kształt normy prawnej	109
3.4.4.	Wykładnia gałęziowa – kwestie szczegółowe	111
3.4.5.	Wykładnia gałęziowa i struktura przestępstwa – warstwa prawnooporównawcza	115
	Rozdział III Brak czynu czy winy?	121
1.	Zagadnienia ogólne	121
1.1.	Zachowanie niekontrolowane (<i>automatism</i>)	122
1.2.	Negatywne przesłanki automatyzmu	127
2.	Niepoczytalność (<i>insanity</i>)	129
2.1.	Geneza niepoczytalności	129
2.1.1.	Choroba umysłu?	131
2.1.2.	Wewnętrzne a zewnętrzne źródło zachowania	135
2.1.3.	Defekt w procesie rozumowania (<i>defect of reason</i>)	138
2.2.	Krytyka aktualnej formuły niepoczytalności	142
2.2.1.	Krytyka dogmatyczna	142
2.2.2.	Krytyka medyczna	147
3.	Podsumowanie	150

Rozdział IV	Obrona konieczna (<i>self-defence, defence of others, prevention of the crime</i>)	153
1.	Zagadnienia ogólne	153
2.	Znamiona obrony koniecznej	154
2.1.	Konieczność	156
2.2.	Bliskość czasowa ataku (<i>imminent vs. immediate</i>)	159
3.	Przekroczenie granic obrony koniecznej	166
4.	Konieczność wobec błędu broniącego	168
5.	Tak zwane kryteria podmiotowe obrony koniecznej a regulacje EKPCz	170
5.1.	Obrona konieczna a art. 2 EKPCz	170
5.2.	Obrona konieczna a art. 2 EKPCz – pogląd aprobujący	173
5.3.	Ochrona życia a obrona konieczna	175
6.	Nieświadomość okoliczności usprawiedliwiających	180
7.	Teoretyczne podstawy obrony koniecznej	182
7.1.	Podejście konsekwencjalistyczne	183
7.1.1.	Teoria dyskontowania (oceny) interesów napastnika	183
7.1.2.	Wartość ludzkiego życia – punkty krytyczne	187
7.1.3.	Zasada odstraszenia (<i>deterrence</i> albo <i>rule consequentialism</i>)	190
7.1.4.	Podejście subiektywnie preferencyjne (<i>personal partiality approach</i>)	192
7.1.5.	Podejście związane z tzw. podwójnym rezultatem (<i>doctrine of double effect</i>)	194
7.1.6.	Podejście związane z ochroną praw (<i>rights approach</i>)	198
7.1.7.	Koncepcja zrzeczenia się lub utraty praw (<i>forfeiture theory</i>)	199
8.	Zagadnienia szczegółowe	206
8.1.	Błąd co do okoliczności związanych z atakiem	207
8.1.1.	Błąd racjonalny a błąd szczyry (<i>reasonable mistake a genuine mistake</i>)	208
8.1.2.	Dywersyfikacja standardu	211
8.1.3.	Zróznicowanie charakteru błędu	214
8.1.4.	Racjonalne przekonania czy racjonalna samokontrola?	216
8.1.5.	Potencjał intelektualny i deficyt informacji	218
8.1.6.	Pytanie o standard	221
8.2.	„Błędna” obrona konieczna – usprawiedliwienie sprawcy (<i>excuse</i>) czy czynu (<i>justification</i>)?	223
8.2.1.	Głosy za wyłączeniem zarzucalności (<i>excuse</i>)	224
8.2.2.	Głos(y) za <i>justification</i>	225
8.3.	Granice błędu i normowania – kilka uwag prawnoporównawczych	234
8.4.	Tak zwana strona podmiotowa okoliczności wyłączających odpowiedzialność karną (<i>deeds a reasons theory</i>)	239
8.4.1.	Koncepcja obiektywizująca (<i>deeds theory</i>)	240
8.4.2.	Nieświadoma obrona konieczna a problem usiłowania	242
8.4.3.	Usiłowanie – rozwiązanie niespójne?	244
8.4.4.	Koncepcja podwójnego wymogu (<i>the deeds-reason dual requirement proposal</i>)	246
8.4.5.	Koncepcja subiektywna (<i>reasons theory</i>)	248
8.4.6.	Usprawiedliwienia i ich racje	253
8.4.7.	Wybór planu działania jako podstawa oceny prawnokarnej	256
8.4.8.	Wnioski	257

8.5.	Kilka uwag prawnoporównawczych	258
8.5.1.	Element subiektywny – zarys	258
8.5.2.	Element subiektywny – kilka kwestii szczegółowych	260
8.5.3.	Rozumienie komponenty podmiotowej – argumenty za jej zbędnością	264
8.5.4.	Przedmiotowa bezprawność i zakres normy sankcjonowanej	266
8.5.5.	Bezprawność przedmiotowo-podmiotowa i norma sankcjonowana	266
8.5.6.	„Wtórna legalność”	267
8.5.7.	Norma sankcjonująca	267
8.5.8.	Próba odnalezienia konsekwentnego rozwiązania	268
8.5.9.	Wybór określonej koncepcji teoretycznej – zagadnienia szczegółowe	273
	Rozdział V Stan wyższej konieczności	277
1.	Zagadnienia ogólne	277
2.	Rozwój w judykaturze	278
2.1.	Rozbitkowie na morzu – dylematy życia i śmierci	279
2.1.1.	<i>Dudley and Stephens</i> – aksjologia wyboru	279
2.1.2.	<i>United States vs. Holmes</i> – pragmatyka wyboru	281
2.2.	Wyższa konieczność a medycyna	284
2.3.	Rozdzielenie bliźniaczków syjamskich – które życie ratować?	287
2.3.1.	Zarys problemu w kontekście dotychczasowego orzecznictwa	287
2.3.2.	Identyfikacja problemu <i>ad casu</i>	289
2.3.3.	Quasi-obrona konieczna	290
2.3.4.	Stan wyższej konieczności a godność	295
2.3.5.	Stan wyższej konieczności jako mechanizm minimalizacji strat	298
2.3.6.	Rozdzielenie bliźniaczków – reakcje	300
3.	Teoretyczne podstawy stanu wyższej konieczności	302
3.1.	Wybór mniejszego zła (<i>lesser evil</i>)	303
3.1.1.	Wyższa konieczność a rozstrzygnięcia ustawowe	304
3.1.2.	Wybór mniejszego zła a naruszenie autonomii i dóbr osobistych	305
3.1.3.	Kryteria oceny	306
3.1.4.	Ochrona życia a kryteria racjonalności i proporcjonalności	309
3.1.5.	Katastrofa Herald of Free Enterprise	310
3.1.6.	Pożar na australijskim okręcie wojennym w roku 1998	310
3.1.7.	Sprawa <i>conjoined twins</i>	311
3.1.8.	Hipotetyczny przykład reakcji na spadający samolot (m.in. <i>casus World Trade Center</i>)	311
3.1.9.	Rekonstrukcja problemu i metody (obrona konieczna czy stan wyższej konieczności?)	311
3.1.10.	Człowiek jako źródło niebezpieczeństwa	312
3.1.11.	Aktywne i pasywne zagrożenie	313
3.1.12.	Próba zdefiniowania terminu „zagrożenie” i jej implikacje	316
3.2.	Granice minimalizacji strat a aksjologia	318
3.2.1.	Działanie w najlepszym interesie	319
4.	Funkcjonalność stanu wyższej konieczności jako okoliczności wyłączającej odpowiedzialność karną – aspekt prawnoporównawczy	322
4.1.	Proporcjonalność dóbr czy szkód – zarys ogólny	324

4.2.	Proporcjonalność dóbr czy szkód – kilka kwestii szczegółowych	330
4.3.	Proporcja szkód – ujęcie krytyczne	331
4.4.	Proporcja szkód a życie ludzkie	334
4.5.	Funkcjonalna wykładnia art. 25 k.k. – pytania o aksjologię i pragmatykę	337
4.5.1.	Funkcjonalna wykładnia pojęcia dobra	339
4.6.	Obiektywna przewidywalność naruszenia określonych dóbr	341
4.6.1.	Kwestie szczegółowego zastosowania	343
 Rozdział VI Przymus (<i>duress</i>)		353
1.	Zagadnienia ogólne	353
2.	Istota przymusu	354
2.1.	Rodzaj zagrożenia	354
2.2.	Natychmiastowość czy nieuchronność zagrożenia?	358
2.3.	Nieuchronność (<i>imminency</i>)	360
2.4.	Natychmiastowość (<i>immediacy</i>)	361
3.	Przedmiotowy zakres zastosowania <i>duress</i>	364
3.1.	<i>Duress</i> – współsprawstwo	364
3.2.	<i>Duress</i> – usiłowanie zabójstwa	367
3.3.	<i>Duress</i> a zabójstwo – próba racjonalizacji	369
3.4.	Czynniki zwiększające ryzyko poddania się groźbie	371
3.5.	Problematyka charakteru zagrożenia	373
3.5.1.	Brak zagrożenia (niebezpieczeństwa) – ujęcie subiektywne czy zobiektywizowane?	373
4.	Przymus sytuacyjny (<i>duress of circumstances</i>)	376
4.1.	Cechy przymusu sytuacyjnego	377
4.2.	Wyższa konieczność a przymus sytuacyjny – zamieszanie terminologiczne czy merytoryczne?	379
5.	Teoretyczne podstawy <i>duress</i>	380
5.1.	Zarys teorii – identyfikacja problemów	380
5.1.1.	Czynność niekontrolowana (<i>involuntary act</i>)	381
5.1.2.	Brak strony podmiotowej (<i>lack of mens rea</i>)	383
5.1.3.	Złagodzenie kary	385
5.1.4.	Brak zarzucalności (<i>lack of blameworthiness</i>)	388
5.1.5.	Charakter groźby lub zagrożenia	391
6.	Przymus i stan wyższej konieczności – sens rozdzielenia	393
6.1.	Punkty wspólne i różnice	394
6.2.	Ujęcie unifikacyjne – zarys	396
6.3.	Krytyka ujęcia unifikacyjnego	400
6.4.	Unifikacja – problem czy rozwiązanie?	403
6.5.	Unifikacja – dyskusja amerykańska	405
6.6.	Podsumowanie	410
7.	Działanie pod przymusem – zagadnienia prawnoporównawcze	411
7.1.	Prześlanki szczegółowe	412
7.2.	Zagadnienia teoretyczne	413
7.3.	Szerokie czy wąskie ujęcie art. 26 § 2 k.k.	416
7.4.	Podsumowanie	420

	Rozdział VII Zakończenie	423
1.	Wnioski ogólne	423
2.	Wnioski szczegółowe	425
	Wykaz omawianych orzeczeń	435
1.	Orzeczenia obcojęzyczne	435
2.	Orzeczenia polskie	439
3.	Orzeczenia ETPCz	440
	Bibliografia	443